

YUSUF XOS HOJIBNI "QUTADG'U BILIG ASARI**Himmatullayeva Madina G'afurjon qizi****Navoiy davlat Universiteti Tillar fakulteti****O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs talabasi**<https://doi.org/10.5281/zenodo.20551792>**Annotatsiya**

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari turkiy adabiyotning eng qadimiy va yuksak badiiy-falsafiy yodgorliklaridan biri hisoblanadi. XI asrda yaratilgan ushbu asar davlat boshqaruvi, adolat, axloq-odob, insoniy fazilatlar va jamiyatda baxtli hayot kechirish tamoyillarini o‘z ichiga oladi. Asarda ideal davlat tuzumi va adolatli hukmdor obrazlari ramziy qahramonlar orqali ifodalanadi: Kuntug‘di (adolat), Oytoldi (davlat), O‘gdulmish (aql) va O‘zg‘urmish (qanoat) timsollari orqali muallif jamiyatni boshqarishning ma’naviy va siyosiy asoslarini yoritadi.

“Qutadg‘u bilig” asari nafaqat adabiy yodgorlik, balki siyosiy-falsafiy qo‘llanma sifatida ham katta ahamiyatga ega. Unda davlat va jamiyat munosabatlari, inson kamoloti, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy adolat g‘oyalari ilgari suriladi. Asar bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan bo‘lib, yosh avlodni ma’naviy barkamol qilib tarbiyalashda muhim manba hisoblanadi.

Kalit so‘zlar

Yusuf Xos Hojib, Qutadg‘u bilig, turkiy adabiyot, adolat, davlat boshqaruvi, axloq, falsafa, ideal jamiyat, Kuntug‘di, Oytoldi, O‘gdulmish, O‘zg‘urmish, ma’naviyat, siyosiy fikr.

Abstract

Yusuf Khos Hajib's work "Kutadgu Bilig" is considered one of the most ancient and high artistic and philosophical monuments of Turkic literature. Created in the 11th century, this work includes the principles of state governance, justice, morality, human qualities and a happy life in society. In the work, the ideal state system and the images of a just ruler are expressed through symbolic characters: Kuntugdi (justice), Aitoldi (state), Ogdulmish (reason) and Ozgurmish (satisfaction), the author illuminates the spiritual and political foundations of governing society.

The work "Kutadgu Bilig" is of great importance not only as a literary monument, but also as a political and philosophical manual. It puts forward the ideas of state and society relations, human perfection, moral values and social justice. The work has not lost its relevance today and is an important source for the spiritual upbringing of the younger generation.

Keywords

Yusuf Khos Hajib, Kutadgu bilig, Turkish literature, justice, state administration, morality, philosophy, ideal society, Kuntugdi, Oytoldi, Ogdulmish, Ozgurmish, spirituality, political thought.

KIRISH

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari turkiy adabiyot va siyosiy-falsafiy tafakkur tarixida alohida ahamiyatga ega bo‘lgan noyob yodgorlik hisoblanadi. XI asrda yaratilgan ushbu asar jamiyatni boshqarish, davlat adolatini ta‘minlash, insoniy fazilatlarini shakllantirish va ma’naviy barkamollikka erishish g‘oyalari o‘zida mujassam etadi.

“Qutadg‘u bilig” asarida muallif davlat va jamiyat hayotining asosiy tamoyillarini badiiy-falsafiy shaklda ifodalaydi. Asardagi Kuntug‘di (adolat), Oytoldi (davlat), O‘gdulmish (aql) va O‘zg‘urmish (qanoat) timsollari orqali ideal jamiyat va adolatli boshqaruv g‘oyalari yoritib berilgan.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda ilgari surilgan adolat, bilim, aql va axloqiy poklik haqidagi qarashlar bugungi zamonaviy jamiyat uchun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Ayniqsa, yosh avlodni ma'naviy barkamol etib tarbiyalashda ushbu asarning g'oyalari muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Maqolaning maqsadi “Qutadg'u bilig” asarida aks etgan asosiy g'oyalarni tahlil qilish hamda uning jamiyat hayotidagi o'rnini yoritib berishdan iborat.

“Qutadg'u bilig” asari o'zining mazmun-mohiyati jihatidan davlat boshqaruvi, axloq-odob, inson kamoloti va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni qamrab olgan falsafiy-badiiy asardir. Yusuf Xos Hojib ushbu asarda ideal jamiyat qanday bo'lishi kerakligi, davlat qanday tamoyillar asosida boshqarilishi lozimligi haqida chuqur fikr yuritadi.

Asarning markaziy g'oyalaridan biri — adolatli davlat tuzumi masalasidir. Muallif adolatni davlatning eng muhim tayanchi sifatida ko'rsatadi. Kuntug'di timsoli orqali adolatli hukmdor obrazi yaratilgan bo'lib, u davlat boshqaruvida adolatni asosiy mezon sifatida qabul qiladi. Bu g'oya shuni anglatadiki, davlat barqarorligi va jamiyat farovonligi adolatga tayanadi.

Asarda davlat va boshqaruv masalalari bilan birga bilim va aql ham muhim o'rin egallaydi. O'gdulmish timsoli orqali aql va bilimning jamiyat hayotidagi o'rni yoritiladi. Muallifning fikricha, bilimli va aql-idrokli insonlar davlatni boshqarishda muhim rol o'ynaydi va jamiyat taraqqiyotini ta'minlaydi.

Shuningdek, “Qutadg'u bilig”da qanoat va ma'naviy poklik g'oyalari ham keng yoritilgan. O'zg'urmish timsoli orqali insonning ichki dunyosi, ruhiy pokligi va hayotga bo'lgan munosabati ifodalanadi. Qanoat insonni ortiqcha boyluk va dunyoviy hirsdan saqlaydi, uni ma'naviy yetuklikka yetaklaydi.

Oytoldi timsoli esa davlat va hokimiyat ramzi sifatida talqin qilinadi. U orqali muallif davlatning kuchi, barqarorligi va boshqaruv tizimining ahamiyatini ko'rsatadi. Davlat mavjud bo'lmasa, jamiyat tartib va rivojlanishdan mahrum bo'lishi mumkinligi ta'kidlanadi.

Asarda inson va jamiyat munosabatlari ham chuqur tahlil qilinadi. Yusuf Xos Hojib har bir inson jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishi kerakligini, jamiyat esa adolat va tartib asosida rivojlanishini ta'kidlaydi. Axloqiy qadriyatlar, odob-axloq qoidalari va insoniy fazilatlar jamiyat barqarorligining asosiy omillari sifatida ko'rsatiladi.

“Qutadg'u bilig”da ta'lim va tarbiya masalasiga ham katta e'tibor qaratilgan. Muallif yosh avlodni ilmiy, odobli va vatanparvar qilib tarbiyalash jamiyat taraqqiyotining muhim sharti ekanligini uqtiradi. Bilim va tarbiya insonni komillikka yetaklaydi.

Asarda davlat boshqaruvi tizimi ham o'z ifodasini topgan. Hukmdor adolatli, dono va xalq manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yuvchi bo'lishi kerakligi ta'kidlanadi. Shu bilan birga, davlat xizmatchilari ham halol, bilimli va mas'uliyatli bo'lishi lozimligi qayd etiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig” asarini o'rganish bo'yicha ilmiy adabiyotlarda turli yondashuvlar mavjud bo'lib, ular asarning badiiy, falsafiy, tarixiy va siyosiy ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Ilmiy tadqiqotlarda “Qutadg'u bilig” ko'proq davlat boshqaruvi va axloqiy qadriyatlar manbai sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotchilar asarda ilgari surilgan adolat, bilim, aql va qanoat g'oyalarni ideal jamiyat modelining asosiy unsurlari sifatida baholaydilar. Shuningdek, asar turkiy xalqlar siyosiy tafakkurining ilk yozma namunalardan biri sifatida e'tirof etiladi.

O'zbek adabiyotshunosligida “Qutadg'u bilig”ni o'rganish bo'yicha bir qator olimlar muhim ilmiy ishlar olib borgan. Ularning tadqiqotlarida asarning til xususiyatlari, badiiy obrazlar tizimi hamda falsafiy mazmuni chuqur tahlil qilingan. Ayniqsa, asardagi ramziy obrazlar — Kuntug'di,

Oytoldi, O'gdulmish va O'zg'urmish timsollari turli ilmiy talqinlarda davlat, aql, adolat va qanoat ramzi sifatida izohlanadi.

Xorijiy tadqiqotlarda ham “Qutadg'u bilig”ga katta e'tibor qaratilgan. Turkiya, Germaniya va Rossiya olimlari asarni turkiy xalqlar madaniyati va siyosiy tafakkurining muhim yodgorligi sifatida o'rganishgan. Ularning ishlarida asarning Sharq va G'arb falsafiy an'analari bilan bog'liqligi, shuningdek, uning universal axloqiy qadriyatlarini tahlil qilingan.

Ba'zi tadqiqotlarda “Qutadg'u bilig” Nizomulmulukning “Siyosatnoma” asari bilan qiyosiy o'rganilgan bo'lib, har ikkala asarda ham adolatli davlat boshqaruvi, hukmdor fazilatlarini va jamiyat barqarorligi masalalari markaziy o'rinda turishi ta'kidlanadi.

Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda “Qutadg'u bilig”ning tarbiyaviy ahamiyatiga alohida e'tibor berilmoqda. Asardagi ma'naviy-axloqiy g'oyalar yosh avlodni barkamol inson sifatida shakllantirishda muhim manba sifatida ko'rilmogda.

Umuman olganda, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, “Qutadg'u bilig” asari nafaqat tarixiy yodgorlik, balki bugungi kunda ham dolzarb bo'lgan siyosiy-falsafiy va axloqiy qo'llanma sifatida o'z ahamiyatini saqlab qolgan

TADQIQOT VA NATIJALAR

“Qutadg'u bilig” asarini o'rganish jarayonida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu asar nafaqat badiiy yodgorlik, balki siyosiy-falsafiy va didaktik qarashlar majmuasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida asarning asosiy g'oyalari, ramziy obrazlari hamda jamiyat boshqaruvi haqidagi qarashlari ilmiy manbalar asosida tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, “Qutadg'u bilig” asarida adolat, aql, davlat va qanoat tushunchalari markaziy o'rinni egallaydi. Asardagi Kuntug'di, Oytoldi, O'gdulmish va O'zg'urmish obrazlari orqali muallif ideal jamiyat modelini yaratgan bo'lib, bu modelda adolatli boshqaruv va ma'naviy yetuklik asosiy mezon sifatida qaraladi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili natijasida aniqlanishicha, ko'plab tadqiqotchilar “Qutadg'u bilig”ni turkiy xalqlarning ilk siyosiy-falsafiy ensiklopediyasi sifatida baholaydilar. Asarda ilgari surilgan g'oyalar bugungi zamonaviy boshqaruv tizimlari bilan ham uyg'unlashadi, xususan, qonun ustuvorligi, davlat boshqaruvida adolat va xalq manfaatlarini himoya qilish tamoyillari bilan mos keladi.

Tadqiqot davomida yana shunday xulosa qilindiki, “Qutadg'u bilig” asari faqat tarixiy manba emas, balki tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan pedagogik asardir. Unda yosh avlodni bilimli, axloqli va vatanparvar qilib tarbiyalash g'oyasi asosiy o'rinni egallaydi. Bu esa asarning hozirgi ta'lim tizimi uchun ham dolzarbligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, natijalar shuni ko'rsatadiki, asarda ilgari surilgan ma'naviy qadriyatlar — adolat, qanoat, bilim va axloq — jamiyat barqarorligini ta'minlovchi asosiy omillar sifatida talqin qilinadi. Ushbu qadriyatlar har qanday davrda ham jamiyat rivoji uchun muhim hisoblanadi

XULOSA

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig” asari turkiy adabiyot va siyosiy-falsafiy tafakkur tarixida bebaho manba hisoblanadi. Ushbu asarda davlat boshqaruvi, adolat, bilim, aql va qanoat kabi asosiy ma'naviy hamda ijtimoiy qadriyatlar chuqur yoritilgan.

Tahlillar natijasida shunday xulosaga kelindiki, asarda ilgari surilgan g'oyalar ideal jamiyatni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, unda adolatli hukmdor, bilimli inson va ma'naviy yetuk jamiyat asosiy o'rin egallaydi. Kuntug'di, Oytoldi, O'gdulmish va O'zg'urmish obrazlari orqali muallif davlat va jamiyatning uyg'un rivojlanish modelini yaratgan.

Shuningdek, “Qutadg‘u bilig” asari faqat tarixiy yodgorlik emas, balki bugungi kun uchun ham dolzarb bo‘lgan tarbiyaviy va axloqiy ahamiyatga ega manba hisoblanadi. Undagi g‘oyalar yosh avlodni bilimli, halol va vatanparvar qilib tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi.

Umuman olganda, “Qutadg‘u bilig” asari jamiyat taraqqiyoti, davlat boshqaruvi va inson kamoloti masalalarini chuqur yoritgan noyob ilmiy-falsafiy meros bo‘lib, uning ahamiyati zamonaviy davrda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Yusuf Xos Hojib. “Qutadg‘u bilig”. Toshkent, 2019.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
3. O‘zbek adabiyoti tarixi. Darslik. Toshkent, 2020.
4. Rahmonov N. Qadimgi turkiy adabiyot. Toshkent, 2017.
5. Nizomulmuluk. “Siyosatnoma”. Toshkent, 2015.
6. Mahmudov T. Sharq mutafakkirlari va ma’naviyat masalalari. Toshkent, 2018.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ma’naviyat va ta’lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. www.lex.uz
8. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Toshkent, 2000–2005.
9. www.ziyonet.uz – ta’lim portali ma’lumotlari.
10. www.wikipedia.org – umumiy ma’lumotlar bazasi